

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ
МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО
СЕЛА В 60-80-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

База источников исследования материально-технического обеспечения украинского села в 60-80-е годы ХХ века.

Scientific sources of studying material and technical support of Ukrainian villagers in 60-80 years of the ХХ century.

У статті висвітлюються основні групи джерельної бази дослідження матеріально-технічного забезпечення українського села в 60-80-ті роки ХХ ст. Охарактеризовано роль джерел, їх потенційні інформативні можливості, що у комплексі дозволяють автору сформулювати об'єктивну наукову оцінку стану матеріально-технічної бази сільського населення. Особлива увага приділяється архівним джерелам. Наведено приклади використання документів з фондів центральних і обласних архівів України.

Ключові слова: джерельна база, українське село, сільське господарство, матеріально-технічна база.

В статье освещаются основные группы источниковедческой базы исследования материально-технического обеспечения украинского села в 60-80-е годы ХХ в. Охарактеризована роль источников, их потенциальные информативные возможности, которые в комплексе позволяют автору сформировать объективную научную оценку материально-технического обеспечения сельского населения. Особое внимание уделяется архивным источникам. Приведены примеры использования документов из фондов центральных и областных архивов Украины.

Ключевые слова: база источников, украинское село, сельское хозяйство, материально-техническая база.

The article highlights the main groups of scientific sources of studying material and technical support of Ukrainian villagers in the 60-80 years of the ХХ century. The role of scientific sources and their informative potential are characterized and the author is able to form objective scientific assessment of the state of the rural population's material and technical support. The archival sources are paid special attention to. Some examples of using documents from the funds of Ukrainian central and regional archives are given.

The materials of the Central State Archives of Government Authorities and Management of Ukraine form the most productive part of the research. The documents of the Central State Archive of Public Organizations of Ukraine have been distinguished, where strictly secret documents reflect the real situation in agriculture.

The materials of periodicals, specialized agricultural journals have been analyzed. However, the fact is that the periodic publications of the Soviet period do not present the real picture of the economic system in the countryside. The articles published in today's scientific and popular publications have significantly expanded the information base of the research. It is noted that the application of all sources and their comprehensive analysis allow to examine sufficiently agricultural facilities and resources in 60-80 years of the ХХ century.

Key words: scientific resources, Ukrainian village, agriculture, material and technical support.

Актуальність проблематики ґрунтується на тому, що поступ української історичної науки щораз більше вимагає прискіпливої уваги до джерельної бази будь-якого дослідження. Введення в науковий обіг нових масивів джерел, дозволяє по-новому підійти до висвітлення тих чи інших подій, більш об'єктивно оцінити ситуацію, що створилася у певний проміжок часу. Довгий час дослідники радянської історії діяли в обмеженому джерельному просторі, що в свою чергу було обумовлено політико-ідеологічними факторами. Зміна ситуації в 1990-ті рр., насичення дослідницького середовища новими джерельними пластами для розвитку історичної науки привело до ігнорування частиною дослідників напрацювань своїх попередників.

Наукова новизна роботи визначається насамперед тим, що у вітчизняній історіографії це є перша спроба комплексного розгляду першоджерел, їх ролі у процесі вивчення та узагальнення становища матеріально-технічної бази українського села в 60-80-ті роки ХХ ст.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі новітніх методологічних підходів дослідити джерельну базу з проблеми матеріально-технічного забезпечення сільського населення в період взятий до розгляду.

Джерельну базу дослідження «Становище матеріально-технічної бази українського села в 60-80-ті роки ХХ ст.» складає комплекс опублікованих та неопублікованих матеріалів, які умовно можна поділити на декілька груп. Такий поділ зумовлено походженням, змістом, особливостями та характером викладу опрацьованих джерел.

До першої групи нами віднесено офіційні документи (постанови, рішення з'їздів, конференцій та пленумів ЦК, документи КПРС та КПУ, рішення місцевих органів влади і господарських структур), на основі яких складалося уявлення про позицію держави в питаннях розвитку аграрного виробництва, українського села загалом. При визначенні концептуальних підходів держави до функціонування суспільства важливе місце відведено Конституції УРСР, в якій закладено правові основи суспільно-політичного ладу [1].

Другу групу становлять документи, що акумулювали в собі накази, закони і постанови вищого органу державної влади і дозволили з'ясувати логіку прийняття державних рішень у питаннях інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, проведення в життя таких політичних програм, як механізація, електрифікація, хімізація, меліорація тощо (опубліковані окремими збірниками «Відомості Верховної Ради Української РСР»). До цієї групи ми віднесли і підзаконні нормативні акти (постанови і розпорядження уряду УРСР), опубліковані у «Збірниках постанов і розпоряджень уряду Української УРСР» (з 1979 р. – «Зібрання постанов уряду Української РСР»).

Матеріали з'їздів та пленумів КПРС і КПУ, представлених у виданнях «Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам» [2], «Комуністична партія України в резолюціях, рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК» [3] дозволили адекватно відтворити зміст партійної програми інтенсифікації сільського господарства, а також з'ясувати логіку ухвалення рішень про хімізацію, меліорацію, технічне забезпечення сільськогосподарського виробництва, тощо.

Важливе значення мали дані Центрального статистичного управління, опубліковані в щорічниках «Народне господарство Української РСР» [4]. Вони будувалися за тематичними рубриками (напр. «Поставка мінеральних добрив сільському господарству», «Використання зрошуваних і осушуваних земель»), які регулярно повторювалися, але часто включали загальні показники, що приховували реальні конкретні цифри. Тематична збірка «Сільське господарство Української РСР за десять років 1965–1975» була побудована за традиційною схемою та методикою подачі статистичного матеріалу, щоправда, розкривала регіональний соціально-економічний зріз проблем.

Зазначимо, що попри всю важливість використання статистичних матеріалів, обмеження лише цифровими даними не дозволило б повністю розкрити історичний зміст досліджуваних явищ, а отже, вимагало залучення документів суспільно-політичного характеру. Значну кількість таких документів, що висвітлюють процеси, які відбувалися в сільському

господарстві України в 60–80-х рр. ХХ ст., сконцентровано в багатьох архівних установах України. Із них особливо виокремлюємо фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ) та Центрального державного архіву громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО).

Найбільш продуктивну частину дослідження склали матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України. Матеріали, відкладені у фонді 1 (Верховної Ради УРСР) дали змогу з'ясувати особливості діяльності вищого органу влади у сфері сільського господарства та означити наслідки законодавчого впливу на аграрні процеси [5].

Виявлені й опрацьовані у фонді 2 (Рада Міністрів УРСР) матеріали (листування уряду з союзними, республіканськими та обласними організаціями; рішення, різноманітні, інколи досить змістовні довідки) дозволили реконструювати відповідні кроки радянської держави з організації та розгортання практики інтенсифікації землеробства, нарощення виробництва міндобрив, стимулювання хімізації, збільшення поставок колгоспам і радгоспам сільгосптехніки, тощо [6]. Усі актуальні у другій половині 60-х – 80-х рр. питання розвитку агропромислового комплексу розглядалися на засіданнях спеціальної комісії Президії Ради Міністрів Української РСР з питань агропромислового комплексу. Матеріали цих засідань є дуже цінним фактологічним джерелом.

У цьому ж фонді ЦДАВОВУ міститься велика кількість різноманітної за характером документації (листування з міністерствами, із союзними, республіканськими й обласними організаціями агропромислового комплексу, постанови Ради Міністрів та матеріали до них, доповідні записки, інформації, звіти, зауваження, доручення, телеграми, проекти постанов і розпоряджень), яка відображає проблеми аграрного сектору економіки України в зазначений період, занедбаний стан третьої сфери продовольчого комплексу – підприємств громадського харчування та галузей, які займалися переробкою, зберіганням, транспортуванням сільськогосподарської продукції.

Цікаві відомості дають матеріали діловодства Міністерства сільського господарства Української РСР (ф. 27), його головних управлінь із тваринництва та птахівництва, з виробництва зернових культур, із виробництва зерна олійних культур і загальних питаннях землеробства, з кормовиробництва, з механізації і електрифікації сільського господарства, з виробництва цукрового буряку, з агрохімічного обслуговування [7]. Їхній аналіз дозволяє об'єктивно оцінити постанови та цільові програми з аграрно-селянського питання, що приймалися у вказані роки, їх відповідність реальностям та життєвим інтересам селян.

Питання механізації основних робіт у тваринництві в областях УРСР частково досліджувалося на основі аналізу матеріалів фонду 582 (Центрального статистичного управління при Раді Міністрів УРСР).

У дисертації широко використовувалися документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України (фонди 1, 2, 11). До проголошення незалежності України лише незначна їх частина була доступною для істориків, а фонд політбюро ЦК Компартії України взагалі протягом усього радянського часу залишався фактично закритим. Проте саме в цьому фонді накопичилися дуже цінні пояснювальні матеріали до засідань політбюро, пленумів ЦК КПУ, зборів партійно-господарчого активу республіки, де розглядалися питання сільського господарства [8]. Тут сконцентровано значну кількість цінних фактологічних та аналітичних матеріалів. Його цінність полягає насамперед у тому, що ці колись суворо таємні документи відображали реальний стан справ у сільському господарстві, реальне становище селян як у виробничій, так і в громадській та побутовій сферах.

Стенограми пленумів ЦК КПУ дозволили відтворити загальну політичну тенденцію керівної партії, спрямовану на інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва, визначити її цілі, завдання та наслідки. На основі матеріалів засідань політбюро вдалося з'ясувати концептуальні підходи до питань інтенсифікації зернового виробництва, що було покладено в основу визначення його ресурсного потенціалу. Інформаційно насиченими є документи загального відділу ЦК, зокрема його таємної частини (закриті

рішення комітету партконтролю, доповідні записки, інформації до ЦК КПУ, обкомів КПУ та Держагропрому). Особливу цінність представляють документи аграрного відділу ЦК КПУ (листи, записи, довідки, міністерств, відомств, союзних партійних і господарських органів). На їх основі вдалося показати масштаби широкої меліорації.

Найбільш типовими для нашого дослідження стали Черкаська та Вінницька області. У фондах Черкаського обласного державного архіву (фонд Р-4313 виконавчого комітету Черкаської обласної ради депутатів трудящих) зберігаються документи (листування, довідки, звіти управлінь сільгосптехніки та сільгоспхімії), на основі яких з'ясовувалися масштаби застосування хімікатів та особливості боротьби з наслідками такого виду екстенсивних дій [9]. Важливі відомості стосовно стану матеріально-технічного забезпечення області містяться у фонді 2552 (Черкаське обласне управління виробництва і заготівель сільськогосподарських продуктів).

У фонді 136 (Вінницький обласний комітет Компартії України) Державного архіву Вінницької області зберігаються матеріали, які містять інформацію про стан матеріально-технічного забезпечення господарств області, кадрове забезпечення колгоспів та радгоспів [10].

У дослідженні широко використано матеріали періодичних видань, уважне вивчення яких дало змогу скласти уявлення про логіку визрівання, прийняття рішень та подальший перебіг подій. Разом із тим, нами враховано й ту обставину, що періодика останніх десятиріч радянської доби була по-особливому ідейно-політично однорідною і не подавала реальної картини системи господарювання на селі. Вона, як правило, неспроможна була виступати надійним засобом типологізації суспільно-політичних явищ та інформаційної насиченості.

У 1960–80-і роки процеси на селі висвітлювалися в журналах – органах компартії «Комуніст України» [11], «Блокнот агітатора». Саме в них публікувалися матеріали, які подавали ідейно-політичне обґрунтування

заходам, що реалізовувалися владними інстанціями (хімізації, меліорації, матеріально-технічного постачання сільського господарства, тощо).

Окрему групу становили спеціалізовані журнали сільськогосподарського профілю: «Хлібороб України», «Землеробство», «Економіка сільського господарства», «Вісник сільськогосподарської науки», «Економіка АПК». Ті з них, що виходили в досліджувані роки, містили підготовлені економістами-аграрниками матеріали, в яких розглядалися практичні питання застосування технологій у сільському господарстві.

Суттєво розширили інформаційну базу дослідження, розміщені в наукових та науково-популярних виданнях «Український історичний журнал» [12], «Віче», «Політика і час». Саме в них розкривалося загальне тло державної аграрної політики, аналізувалися суспільно-політичні настрої громадян, подавалися статистичні матеріали з коментарями фахівців, у тому числі й ті, що стосувалися питань механізації, електрифікації, меліорації, хімізації сільського господарства.

Змістовно аналітична інформація подавалася загальноукраїнськими («Радянська Україна» [13], «Правда України», «Робітнича газета», «Сільські вісті» [14], «Урядовий кур'єр», «Голос України») та обласними («Черкаська правда», «Черкаський край») газетами. Загалом для видань радянської доби властивим було відображення позитивного досвіду, накопиченого у сфері матеріально-технічної бази. Водночас вони мають і певну цінність насамперед тому, що доводять до нас реальний голос мас, думки та настрої сільських керівників, рядових трудівників тієї епохи.

Отже, застосування всієї сукупності джерел, їх усебічний аналіз дозволяє достатньо повно вивчити вузлові проблеми соціально-економічного розвитку українського села в 1960–1980-ті рр., охарактеризувати стан та спроби модернізації матеріально-технічної бази сільського господарства.

Список використаних джерел та літератури

1. Українська РСР. Конституція 1978 р. Конституция /Основной закон УССР принята внеочередной 7-й сессией Верховного Совета УССР 9-го созыва 20 апреля 1978 г. – К.: Политиздат Украины, 1978. – 47 с.
2. Решения партии и правительства по сельскому хозяйству. (1965-1971 гг.) (Сборник документов и материалов). – М.: Колос, 1971. – 752 с.
3. Комуністична партія України в резолюціях, рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – Т. 2. – К., 1977.
4. Народне господарство Української РСР в 1970 році. Статистичний щорічник. –К.: Статистика, 1971. – 611 с.
5. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 1 Центральний комітет Комуністичної партії України, оп. 1, спр. 549 Стенограма Пленума ЦК Компартии Украины (25.04.1965), 251 арк.
6. ЦДАВО України, ф. 2 Рада Міністрів УРСР, оп. 14, спр. 5157 Листування з союзними республіканськими і обласними організаціями з питань фінансово-господарської діяльності радгоспів, фінансування і кредитування сільськогосподарських міністерств і відомств УРСР, оплати праці в радгоспах (1981-1982 рр.), 205 арк.
7. ЦДАВО України, ф. 27 Міністерство сільського господарства УРСР, оп. 20, спр. 1023/а Сводный финансовый план и бюджет по Министерству сельского хозяйства УССР на 1962 г., 75 арк.
8. Центральний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 25, спр. 491 Очередные задачи партии в области сельского хозяйства (Пленум ЦК КПСС от 03. 07. 1970 г.) Решения ЦК КПСС и СМ СССР по важнейшим вопросам развития сельского хозяйства (январь 1970 г. – август 1970 г.), 141 арк.
9. Державний архів Черкаської області, ф. 4313 Виконком Черкаської обласної ради депутатів трудящих. Облвиконком, оп. 3, спр. 359 Інформації облвиконкому Раді міністрів УРСР і Президії Верховної Ради УРСР про виконання постанов і розпоряджень Ради Міністрів УРСР, постанов та указів Президії верховної ради УРСР (09. 05. 1969 – 30. 12. 1969), 197 арк.
10. Державний архів Вінницької області, ф. 136, оп. 69, спр. 245 Записки, письма обкома, РК КП Украины, справки областных организаций по вопросам механизации, мелиорации, электрификации сельского хозяйства и сельского строительства, 66 арк.
11. Про підсумки травневого (1982 р.) Пленуму ЦК КПУ і завдання республіканської партійної організації, що впливають з його рішень і доповіді тов. Л.І. Брежнева «Про Продовольчу програму СРСР на період до 1990 р. і заходи по її реалізації»: Постанова Пленуму ЦК КПУ // Комуніст України. – 1982. – № 8. – С. 4-35.
12. Кривчик Г.Г. Протиріччя культурного розвитку українського села у 1960-1980-ті роки / Г.Г. Кривчик // Український історичний журнал. – 2002. – № 5. – С. 24-34.
13. Республіки здобуток трудовий (Про підсумки виконання державного плану розвитку народного господарства УРСР в 1963 р.) // Радянська Україна. – № 22. – 1964. – 26 січня. – С. 2.
14. Широкий розмах меліорації // Сільські вісті. – № 15.– 1972. – 19 січня. – С. 2.